

- обеспечение адекватного и равномерного распределения финансового бремени между государствами-членами ЕС;
- корректировка основных направлений расходования бюджетных средств и пересмотр объемов финансирования отдельных статей бюджета [2, с. 569-570].

Литература

1. Јадислав Хорват. Финансовое право в Европейском Союзе // Проблемы финансового права: Научные доклады и сообщения: Материалы междунар. науч. конф. — Черновцы, 1996. — Вып. 2. — С. 21–42.
2. Право Европейского Союза: Учеб. для вузов / Под ред. С. Ю. Кашкина. — М.: Юрист, 2003. — 925 с.
3. Европейское право: Учеб. для вузов / Под общ. ред. Л. М. Эптика. — М.: Норма, 2004. — 720 с.
4. Договор о Европейском объединении угля и стали, Париж, 1951 г. // [http:// info. resourcecorp. net](http://info.resourcecorp.net).
5. Договор об учреждении Европейского экономического сообщества, Рим, 1957 г. // [http:// info. resourcecorp. net](http://info.resourcecorp.net).
6. Договор об учреждении европейского сообщества по атомной энергии, Рим, 1957 г. // [http:// info. resourcecorp. net](http://info.resourcecorp.net).
7. Договор о создании единого Совета и единой Комиссии Европейских Сообществ, 1965 г. // [http:// info. resourcecorp. net](http://info.resourcecorp.net).
8. Договор о Европейском Союзе, Маастрихт, 1992 г. // [http:// info. resourcecorp. net](http://info.resourcecorp.net).
9. Институциональная система Европейского Союза / [http:// www/ juristy. ru](http://www/juristy.ru)
10. Осадчая И. Европейский Союз — вчера, сегодня, завтра. // <http://nauka.relis.ru>

УДК 341.174(4):347.73

А. В. Ношко,
*здобувач кафедри європейської інтеграції Національної академії
державного управління при Президентові України (Київ)*

ПОДАТКОВА ГАРМОНІЗАЦІЯ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ: ОСНОВНІ КОНЦЕПЦІЇ ТА ПІДХОДИ

За сучасних умов розвитку світового господарства ідея глобалізації вже перестала бути власне ідеєю. Глобалізація в економіці і політиці — це реальність нашого повсякденного життя. Україна як держава, що здійснює певні перетворення в економіці для отримання статусу країни з ринковою економікою, змушена бути готовою взяти участь у цих процесах. Готовність ця повинна виражатися не тільки в можливості відтворити умови, відповідні вимогам міжнародних утворень, як-то Європейський Союз або європейські співтовариства, але й у спроможності виробити обґрунтовану та узгоджену з погляду національних інтересів країни внутрішню та зовнішню політику, в тому числі й у сфері оподаткування.

Враховуючи наявність територіального межування, логічним виглядає те, що для України в першу чергу представляють найбільший інтерес процеси, що

відбуваються в європейських співтовариствах, зокрема, та в Європейському Союзі в цілому.

З огляду на це вивчення досвіду гармонізації податкового законодавства країн — членів європейських співтовариств є для України достатньо актуальним питанням.

Отже, метою даної статті є розгляд наявних в європейських співтовариствах концепцій щодо гармонізації національних законодавств країн-членів у сфері оподаткування, а завданням — розкриття правової природи таких понять, як «зближення» і «гармонізація», та встановлення, яким чином відбувається реалізація теоретичних концепцій щодо гармонізації законодавства у сфері оподаткування на практиці.

Загальнотеоретичним питанням щодо гармонізації національного законодавства європейських країн у своїх роботах на пострадянському просторі приділяли увагу такі російські фахівці, як професори Л. М. Ентін та Ю. А. Тихомиров, українські — І. А. Грицяк, Л. Луць, В. І. Муравйов, А. В. Омельченко, В. Ф. Опришко, А. С. Фастовець. Серед науковців, які займаються вивченням проблем гармонізації податкового законодавства в Європейських Співтовариствах, можна виділити західноєвропейських дослідників П. Вотелла, Р. Лаєла, Б. Терру, П. Фармера, Р. Шью, російських — А. М. Козиріна, Г. П. Толстопятенко, українських — Т. Вовка, О. Водяникова, І. Коноваленка, В. Сліпця та інших.

Але перш, ніж перейти безпосередньо до розгляду основного питання щодо аналізу підходів, які застосовуються в європейських співтовариствах для гармонізації національного податкового законодавства країн-членів, слід розібратись з тим масивом термінології, що зустрічається в юридичній літературі при визначенні цього процесу. Зокрема, останнім часом у західноєвропейській та вітчизняній літературі, як зазначає І. А. Грицяк, «зустрічаються такі найбільш вживані в різному контексті англійські та українські терміни, як *adaptation* — адаптація, пристосування, *harmonization* — гармонізація, *approximation* — наближення, *convergence* — конвергенція, збіжність, *unification* — об'єднання, уніфікація, *implementation* — здійснення, виконання тощо» [1].

Зрозуміло, що всі наведені вище терміни не є синонімами й виражають різний ступінь зближення законодавств, що має об'єктивне вираження в певних юридичних діях суб'єктів права. Зокрема, такі поняття як *адаптація*, *пристосування* (*adaptation*), *гармонізація* (*harmonization*) та *наближення* (*approximation*) є близькими за змістом, що підтверджується офіційною практикою використання цих термінів у нормативно-правових актах європейських співтовариств, що встановлюють правові засади регулювання процесів європейської інтеграції. Так у статтях 94 та 136 Договору про заснування ЄС¹ вживається термін *наближення* (*approximation*), а в статтях 93, 129, 149, 150 — *гармонізація* (*harmonization*).

Зазвичай при *наближенні* законодавства не обов'язково всі правові акти уніфікувати, нівелювати несуттєві розбіжності й приводити їх до повної єдності змісту та структури. Важливо виявити якомога повніше суттєві розбіжності й особливості регулювання в конкретних системах права й урахувати їх у про-

цесі нормотворення. Як правило, метою *зближення* законодавств є домогтися погодженості, стрункості, принаймні несуперечності в системі права й у найбільш формалізованій його частині — законодавстві. Отже, можемо зробити висновок про те, що в загальному вигляді процес наближення змісту нормативно-правових актів може означати, у першу чергу, вживання заходів по виробленню загальних, спільних або єдиних підходів до нормативного регулювання однотипних правових відносин. Кожний із цих заходів передбачає, у свою чергу, низку більш конкретних і послідовних юридичних дій, зв'язаних між собою.

Щодо такого поняття, як *гармонізація*, то в європейській правовій літературі немає чіткого визначення змісту цього поняття. Як правило, під гармонізацією розуміють «узгодження загальних підходів, концепцій розвитку національних законодавств, вироблення загальних правових принципів» [2]. *Гармонізація права (законодавства)*, як зазначає український автор Л. Луць, — «це процес цілеспрямованого зближення права або законодавства шляхом усунення суперечностей та формування мінімальних правових стандартів через утвердження спільних правових принципів» [3]. Але в той же час, як відзначав російський автор І. Л. Бачило, слід зауважити, що «відмова від специфіки національних традицій права, що відображають розмаїтість й унікальність організації життя в різних державах, не є метою гармонізації законодавства» [4]. Тому постає необхідність саме зближення національних законодавств, а не заміна одного законодавства іншим. Отже, гармонізація та наближення є такими заходами правового узгодження змісту норм права в тій чи іншій сфері правового регулювання суспільних відносин, коли відсутня необхідність в уніфікації, яка як спосіб правової інтеграції потребує прийняття єдиного або однакових за змістом нормативно-правових актів.

При цьому, як слушно звертає увагу, ведучи мову про інтеграцію в європейських співтовариствах, російський академік Б. М. Топорнін, «не слід абсолютизувати поняття «гармонізація», воно достатньо умовне і саме по собі означає не безконфліктний процес, що спокійно розвивається, а навпаки вирішення згустку проблем, пов'язаних із розвитком співтовариств, переходом від одного етапу розвитку до іншого. Колізії норм, що належать до різних правових систем (співтовариств та країн-членів), не лише не виключені, але й закладені в ідеях інтеграції — як економічної, так і політичної. Це тим більш реально, що зіткнення правових норм часто відображає не стільки відмінність у поглядах і концепціях із приводу абстрактного співвідношення права Співтовариств і національного права, скільки протиріччя інтересів, особливо матеріальних і фінансових» [5].

Як зазначалося вище, правові засади для *гармонізації* та *зближення* законодавства в рамках європейських співтовариств встановлено ст. 93–97 Договору про заснування ЄС, нормативно-правовими актами інституцій співтовариства. Практика реалізації права європейських співтовариств свідчить, що в зміст термінів *зближення* та *гармонізація* вкладене розуміння одних і тих же процесів по виробленню загальних, спільних або єдиних підходів до нормативного регулювання однотипних правових відносин. Отже, в ЄС ці терміни вживаються як рівнозначні. Можливо, в якійсь мірі більш поширеним в юридичній

літературі є застосування терміна *гармонізація*, що з точки зору теорії порівняльного права глибше за інші терміни розкриває сутність процесу створення правового середовища в межах європейського інтеграційного утворення відповідно до концепцій, розроблених інституціями європейських співтовариств. Хоча, напевно, вибір терміна *зближення* чи *гармонізація*, у першу чергу, залежить від особистих уподобань автора.

Узагальнюючи все вищесказане, зазначимо, що основними напрямками й формами проведення погодженого правового розвитку на міжнародному рівні можуть бути:

- *зближення та гармонізація законодавства* — процеси, направлені на узгодження загальних підходів, концепцій розвитку національних законодавств, вироблення загальних (спільних або єдиних) правових принципів (підходів) до нормативного регулювання однотипних правових відносин;
- прийняття модельних нормативно-правових актів — діяльність, направлена на створення документів правового характеру, що рекомендуються державам для імплементації в національні правові системи;
- *уніфікація законодавства* — процеси, направлені на розроблення й введення в дію загальнообов'язкових однакових за змістом юридичних норм;
- укладення договорів про правове співробітництво, угод про правову допомогу тощо.

Якщо ці теоретичні підходи перенести на правове регулювання у сфері оподаткування, то *гармонізація* або *зближення* законодавства в цій сфері, на нашу думку, можуть охоплювати:

- загальну координацію податкової політики окремих держав;
- зближення рівня податкових ставок;
- уніфікацію методів визначення податкової бази;
- узгодження критеріїв надання податкових пільг тощо.

Ведучи мову про гармонізацію в європейських співтовариствах, як слушно зауважили П. Фармер та Р. Лаел, необхідно виходити перш за все з того, що «потреба в гармонізації та природа гармонізації потребують визначення мети Співтовариств» [6]. Отже, метою європейської економічної інтеграції є створення єдиного ринку на теренах держав-членів (ст. 2 і 3 Договору про заснування ЄС), який повинен базуватись на принципах:

- свободи щодо вільного руху товарів, осіб, послуг та капіталу;
- координації, гармонізації та адаптації національного законодавства;
- вільної конкуренції;
- спільної політики.

Дієвим інструментом для досягнення основоположної мети європейських співтовариств щодо створення спільного ринку вважається гармонізація законодавства, в тому числі й у сфері оподаткування. Сутність її полягає у приведенні норм національного законодавства країн-членів інтеграційного утворення у відповідність з вимогами європейських співтовариств. В Європі накопичено значний практичний досвід гармонізації законодавства в податковій сфері між країнами, що входять до складу європейських співтовариств, а отже його

вивчення є важливим для України на шляху до поступової інтеграції до європейської спільноти.

Як зазначає В. М. Слепець, «податкова гармонізація в ЄС ставить перед собою наступні цілі:

- створити рівні умови конкуренції для господарюючих суб'єктів країн-членів, включаючи скасування податкових кордонів;
- сприяти об'єднанню й уніфікації внутрішнього ринку як основного двигуна інтеграційних процесів у регіоні;
- привести у відповідність структури податкових систем країн-учасниць;
- установити загальний порядок стягнення основних податків у всіх країнах співтовариства» [7].

Перш, ніж розглянути розроблені в рамках європейських співтовариств відповідно до визначеної мети концепції і теоретичні підходи до гармонізації національного законодавства країн-членів у сфері оподаткування, слід зауважити, що основою податкової гармонізації в європейських співтовариствах є проведена ще з початку 60-х років гармонізація бюджетної політики країн-членів. Зокрема, успішно було зближено багато концептуальних і технічних аспектів національного бюджетного процесу. Так країни — члени європейських співтовариств додержуються рекомендацій Єврокомісії по зближенню структур бюджетів, зіставленню й аналізу бюджетних кошторисів, введенню єдиної бюджетної класифікації для центральних, регіональних і місцевих бюджетів, уніфікації бюджетного періоду.

На базисі наближення спільної бюджетної політики в європейських співтовариствах було розроблено й вжито заходів із податкової гармонізації країн-членів. При цьому здійснювана політика в галузі оподаткування була пов'язана з концептуальними та теоретичними підходами до процесу гармонізації. У цьому зв'язку доцільно розглянути існуючі концепції податкової гармонізації європейських співтовариств, що були покладені в основу практичних заходів щодо наближення податкових систем західноєвропейських країн.

У 1960–1990-ті роки в інституціях європейських співтовариств були представлені й конкурували між собою три принципово різні концептуальні підходи до здійснення гармонізованої податкової політики, які по-різному тлумачили даний процес².

Першою є так звана концепція *реальної гармонізації податків* (the real harmonization approach). Відповідно до цієї концепції податкова політика повинна бути перенесена з національного рівня кожної країни на рівень співтовариств. Зокрема, передбачалося, що держави-члени повинні мати єдину податкову систему, єдину методологію в оподаткуванні та єдині податкові ставки. Причому здійснення такої гармонізації не обов'язково потребувало прийняття країнами-членами співтовариства одного й того ж акта законодавства. Важливим було те, щоб в них діяли схожі правові акти, що узгоджувалися б за змістом та суттю. Як зазначає В. І. Муравйов, «... важливе значення може мати питання стосовно підходу до моделювання актів із гармонізації: чи в такому акті будуть об'єднуватись кілька національних законів, чи основою стане якийсь

національний закон, чи це будуть нові положення, які не матимуть аналогів у національному законодавстві» [8]. Основною перевагою даного підходу є та обставина, що така уніфікація законодавства усуває низку обмежень розвитку спільного внутрішнього ринку співтовариств, єдині податкові ставки створюють однакові умови для розміщення капіталів на території всіх держав — членів європейських співтовариств. Ця концепція частково була реалізована на практиці й застосовується сьогодні, незважаючи на те, що її впровадження наразилося на активні заперечення з боку багатьох держав — членів європейських співтовариств у зв'язку з тим, що реалізація цієї концепції вимагала від країн — членів співтовариств погодитись на делегування частини свого національного суверенітету (у даному випадку податкового) інституціям ЄС, що фактично в подальшому унеможливило здійснення такими країнами більш-менш самостійної податкової політики на користь національним інтересам країни та з урахуванням регіональних чи будь-яких інших особливостей. Зокрема, її реалізація в межах співтовариств здійснюється за допомогою прийняття таких обов'язкових для всіх держав-членів правових актів співтовариств, як директиви. Особливість та зручність такого нормотворення полягає в тому, що директиви мають обов'язкову силу лише для тих країн-членів, яким вони направляються і тільки щодо результату, якого необхідно досягнути, залишаючи за такими країнами свободу вибору форм та методів дії.

На сьогодні в рамках європейських співтовариств уже склалась ціла система директивного регулювання процесів гармонізації у сфері оподаткування, що включає в себе низку директивних актів з питань оподаткування, зокрема таких, як: Перша Директива Ради від 11.04.1967 р. щодо гармонізації законодавства держав-членів стосовно податків з обороту (67/227/ЄЕС); Третя Директива Ради від 09.12.1969 р. щодо гармонізації законодавства держав-членів стосовно податків з обороту — запровадження податку на додану вартість у державах-членах (69/463/ЄЕС); Шоста Директива Ради від 17.05.1977 р. щодо гармонізації законодавства держав-членів стосовно податків з обороту — спільна система податку на додану вартість: єдина база оподаткування (77/388/ЄЕС); Восьма Директива Ради від 06.12.1979 р. щодо гармонізації законодавства держав-членів стосовно податків з обороту — правила відшкодування податку на додану вартість платникам податку, які не мають постійного місця здійснення підприємницької діяльності на території країни (79/1072/ЄЕС)³ тощо.

Інший підхід одержав умовну назву *диференціальної гармонізації* (the differentials approach). Дана концепція податкової гармонізації ґрунтується на базовому положенні теорії фінансів про те, що податки, як власне і податкова система, у будь-якій державі є інструментом для досягнення певних економічних цілей. Ідея підходу полягає в тому, що наявність розходжень у сфері оподаткування в країнах — членах співтовариств не розцінюється як виключно негативний фактор, такі розходження можуть бути використані при регулюванні економічних процесів у співтовариствах. А негативні моменти, пов'язані із неузгодженістю у сфері оподаткування, повинні усуватися за рахунок спільних зусиль країн — членів співтовариств (наприклад, шляхом підписан-

ня конвенцій, зокрема, щодо усунення подвійного оподаткування тощо). Основною рисою цієї концепції є залишення країнам — членам співтовариств можливості проводити власну податкову політику, що відповідає їхнім інтересам і потребам з урахуванням їх специфіки чи регіональних особливостей. Зрозуміло, що за таких обставин ця концепція не в повній мірі узгоджується з основним постулатом співтовариств щодо створення спільного ринку, оскільки розходження в системах оподаткування країн — членів співтовариств гальмують процеси поглиблення економічної інтеграції всередині співтовариств (що, до речі, і відбувалося наприкінці 70-х — початку 80-х років).

Наступна концепція гармонізації оподаткування, що одержала поширення в європейських співтовариствах, — концепція так званої *конкурентної гармонізації* (the competitive approach). Основоположним постулатом цієї концепції є думка про те, що в довгостроковому плані конкуренція на єдиному ринку європейських співтовариств призведе до зближення податкових систем, і тому не варто застосовувати які-небудь серйозні заходи, направлені на гармонізацію. Відповідно до цього концептуального підходу, як і при реалізації диференціальної гармонізації, здійснення податкової політики покладається на окремі країни — члени європейських співтовариств. Однак слід зауважити, що на відміну від попереднього випадку реалізація даної концепції здійснюється в призмі зближення країн — членів співтовариств у сфері оподаткування хоча і не за рахунок прийняття узгоджених правових актів всіма країнами — членами співтовариств чи правових актів самих співтовариств, а завдяки економічним процесам на конкурентному ринку, що в результаті призводять до «саморозвитку податкового права» шляхом прийняття країнами-членами подібних за змістом нормативних актів. Особливістю цього підходу є те, що еволюція податкового законодавства в країнах — членах співтовариств на шляху до їх гармонізації через застосування виключно економічних законів ринкової конкуренції здійснюється протягом досить тривалого часу, що, в цілому, може негативно позначитись на розвитку інтеграційних процесів в інших сферах. А якщо при цьому врахувати політику європейських співтовариств, направлену на постійне розширення членства в співтовариствах, то процес гармонізації у сфері оподаткування через дію економічних законів є процесом десятиліть.

Реалії розвитку європейських співтовариств дають підстави говорити про те, що здійснення податкової гармонізації в співтовариствах відбувалося і відбувається понині з урахуванням в тій чи іншій мірі елементів усіх перерахованих вище підходів. Справа в тому, що окремі заходи щодо гармонізації, вжиті європейськими співтовариствами у даній сфері, відповідають концептуальному підходу реальної гармонізації. Зокрема, відповідно до ст. 93 Договору про заснування ЄС під заходи щодо гармонізації підпадають: податок з обороту, акцизний збір та інші непрямі податки. Беручи до уваги, що сфера непрямого оподаткування має суттєве значення для забезпечення свободи вільного руху товарів, осіб, послуг та капіталу та для функціонування внутрішнього ринку співтовариств у цілому, вона зазнала значної гармонізації на рівні європейських співтовариств. Але в той же час, слід зазначити, що така гармонізація

здійснюється в співтовариствах лише в тій мірі, в якій це необхідно для забезпечення вільного руху товарів та послуг між державами-членами.

У свою чергу, незважаючи на обмеженість успіхів від застосування принципів диференціальної гармонізації, результат їх впровадження в більшій мірі проглядається в регулюванні сфери прямого оподаткування. Так Договір про заснування ЄС не містить окремої підстави для гармонізації податкових систем держав-членів у сфері прямого оподаткування. Гармонізація в цій сфері здійснюється на підставі загальної норми (ст. 94 Договору про заснування ЄС), що встановлює можливість гармонізації тих правових положень національних систем, які мають безпосередній вплив на функціонування внутрішнього ринку співтовариств. Відповідно прямі податки піддаються заходам гармонізації в європейських співтовариствах в тій мірі, яка є необхідною для забезпечення вільного руху капіталу, товарів, послуг між країнами-членами.

Нарешті, жодна із країн — членів європейських співтовариств не відмовлялася від свого права на самостійну зміну своєї податкової системи та політики у зв'язку з «тиском конкуренції» податкових систем інших країн — членів співтовариств в умовах функціонування єдиного внутрішнього ринку й економічного та валютного союзів в Європейському Союзі, що відповідає принципам конкурентної гармонізації.

Реальна політика в даній сфері, як це нерідко буває, виявилася прагматичною, що враховує складні конкретні умови й використовує ті положення різних концептуальних підходів, які, з погляду авторів цієї політики, можуть дати найбільшу віддачу «у даному місці й тепер». Більше того, значна зміна політики співтовариств у сфері оподаткування відбулася з прийняттям Кодексу поведінки у сфері оподаткування підприємницької діяльності. «Замість юридично обов'язкового документа Кодекс являє собою політичну угоду, відповідно до якої держави-члени погодилися дотримуватись принципів справедливої конкуренції у сфері оподаткування та утримуватись від прийняття податкових заходів у сферах національної компетенції, які могли б завдати шкоди іншим державам-членам» [9].

Підсумовуючи все вищевикладене, можна зробити висновки про те, що процеси гармонізації податкових систем та відповідного законодавства країн — членів європейських співтовариств еволюціювали з простих концептуальних підходів до гармонізації початку 60-х років у комбіновані механізми середини 90-х років, що дало можливість на початку XXI століття значно поживити діяльність країн — членів європейських співтовариств у напрямку зближення їх національних законодавств у сфері оподаткування. У той час як ефективність процесу наближення та гармонізації податкових законодавств країн — членів європейських співтовариств, в першу чергу, пов'язана із специфікою побудови самих співтовариств, що полягає:

- в особливостях нормотворчої діяльності європейських співтовариств;
- наявності практики Суду європейських співтовариств, що сприяє уніфікованому застосуванню в усіх країнах-членах гармонізованого законодавства;
- в особливостях інституційної системи європейських співтовариств, яка

відповідно до розроблених процедур наділена компетенцією добиватися в примусовому порядку виконання країнами-членами своїх зобов'язань по застосуванню права співтовариств на національному рівні тощо.

Примітки

1. Текст Договору див.: Європейський Союз: консолідовані договори / Наук. ред. В. Муравйов. — К.: Port-Royal, 1999. — 206 с.
2. Див.: Reinhardt Shue. Harmonization of direct taxation in EEC. — Lancaster, 1992. — P. 2.
3. Текст Директив див.: Вовк Т., Водяніков О., Коноваленко І. Податкові аспекти права СOT та *acquis* ЄС: Орієнтири податкової реформи в Україні. — Х.: Консум, 2004. — 960 с.

Література

1. Грицяк І. А. Гармонізація чи наближення національного законодавства у сфері державного управління з *acquis* *communautaire*? // Міжнародне економічне співробітництво України (правові проблеми): Матеріали міжвар. наук.-практ. конф. / Відп. ред. В. Ф. Опришко. — К., 2004. — С. 149–150.
2. Тихомиров Ю. А. Курс сравнительного правоведения. — М.: Норма, 1996. — С. 75.
3. Луць Л. Основи заходи та способи європейської правової інтеграції // Право України. — 2002. — № 5. — С. 147.
4. Бачило И. Л. Проблемы гармонизации в законодательстве // Журн. рос. права. — 2000. — № 8. — С. 90.
5. Топоршич В. Н. Европейское право: Учебник. — М.: Юристъ, 2001. — С. 273.
6. Paul Farmer, Richard Lyal. EC Tax Law. — Oxford, 1994. — P. 8.
7. Слепец В. П. Палогн и мировой рынок. — Одесса: Астропринт, 1999. — С. 197.
8. Муравйов В. І. Правові засади гармонізації законодавства в Європейському Союзі // Право України. — 2002. — № 7. — С. 115.
9. Вовк Т., Водяніков О., Коноваленко І. Податкові аспекти права СOT та *acquis* ЄС: Орієнтири податкової реформи в Україні. — Х.: Консум, 2004. — С. 291.

УДК 341.231.14

Ю. Ю. Фісун,
*заступник начальника відділу сприяння міжнародній діяльності
релігійних організацій Державного комітету України у справах релігій*

ПРАВО НА СВОБОДУ ДУМКИ, СОВІСТІ ТА РЕЛІГІЇ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Усупереч очікуванням багатьох дослідників релігії, на початку ХХІ століття релігійні організації залишаються дієвими учасниками процесів у країнах Європи. Лідери європейських церков дедалі активніше проголошують свою позицію з широкого кола гострих суспільно-політичних проблем, а європейські політики дедалі частіше змушені стикатися з вирішенням питань щодо місця і ролі релігії і релігійних інституцій у розширеній Європі.

Нинішня підвищена увага до релігії у країнах ЄС і майбутніх членах цього співтовариства зумовлена перш за все процесом формування нової європейської ідентичності. Пошук спільних для всього європейського співтовариства рис відбу-